

תקרות שהקריבו לבעלי חיים – אסורה בהנאה [שלא כדין תקרובת להר וכד' שמוותרת, לפרש"י ותוס'] (עפ"י חולין מ; תוס' מה. ד"ה ת"ק. וע' בבאור הדבר בקהלות יעקב טז).

ג. הר שהשתחוו לו; נסתפק רמי בר חמא האם אבניו כשרות או פסולות למזבח. ורבא פסל לפי שיש תורת 'נעבד' במחובר אצל גבוה ('קל וחומר' מאתנן שאסור במחובר לגבוה), ומכשירי קרבן כקרבן. רב הונא בדר"י שאלו על דבריו שיש לדון לקולא [גם אפשר שרמי בר חמא לא קיבל מרבא פשיטתו. ערמב"ן], ורבא השיבו וכן הלכה. (רמב"ם איטורי מזבח ד, ז).

ד. אתנן זונה המחובר לקרקע; הניח רבא על פי סתימת הכתוב שאסור להביאו בית ה' (ורהבר"י הקשה, ורבא השיבו).

אפילו לא היה תלוש מעולם, כגון עצים ואבנים מחוברים או בית החצוב במערה (עתוס'). הרמב"ם השמיט דין זה בפירושו, אלא שמסתימת דבריו מבואר שהכל בכלל האיטור (מנחת חינוך תקעא).

ה. ישראל שזקף לבנה והשתחוה לה – נאסרה ודאי. זקף להשתחוות ולא השתחוה – מחלוקת תנאים האם עבודת כוכבים של ישראל אסורה קודם שנעבדה אם לאו (כדלהלן נא).

ולמאן דאמר נאסרה מיד, אפילו לא עשה מעשה אלא קרא לה שם ע"ז אסורה (עפ"י רש"י ד"ה ולמאן). ויש סוברים [בדעת התוס'] להצריך מעשה זוטא עכ"פ (ע"ע בשו"ת אבני נזר או"ח יג, יח, נד).

זקף להשתחוות ולא השתחוה ובה עובד כוכבים והשתחוה לה – אסורה (רב יהודה אמר שמואל), לפי שהיה כאן מעשה חשוב לגלות דעתו שנוח לו בעבודתה, ולכן יכול העכו"ם לאסרה הגם שאינה שלו, כאילו עושה שליחות בעליה.

אפשר דוקא ישראל גדול בן דעת זקף, ולא חרש שוטה וקטן (ע' מנחת חינוך תכט, ח). בזקיפת ביצה נסתפק חזקיה האם יש במעשה זה כדי גילוי דעת מספיק שיכול הנכרי לאסרה, אם לאו – כי שמא אין ניכרת זקיפתה כלבנה. ועלה בתיקו (ולחומר. ר"ן).

למאן דאמר אבנים שנידלדלו מההר אינן אסורות משום 'נעבד' משום שאין בהן תפיסת יד אדם, יתכן וזקיפת ביצה אינה נחשבת מעשה, ואפילו השתחוה לה מותרת. ואין הוכחה על כך לפי מסקנת הסוגיא.

דף מז

עד. א. דבר שנעבד ונאסר ואחר כך נשתנה, האם הותר לגבוה?

ב. נעבד שמוותר להדיוט ונאסר לגבוה [כגון בעלי חיים] – האם כשר להיות חפץ של מצוה?

ג. האם מועיל ביטול עבודה זרה לענין זה שיוכשר החפץ למצוה?

ד. בהמה שנעבדה, האם כשר לעשות ממנה כלים לשירת הלויים במקדש?

ה. המשתחוה למעיינין – מימיו מהו לנסכים?

א. כל דבר שנעבד ונאסר להדיוט – גם אם נשתנה שמו וצורתו, הריהו עומד באיסורו (והיית חרם כמהו – כל שאתה מהייה ממנו הריהו כמוהו. ואף שאר כל איסורי הנאה, כל הנעשה מהם נאסר שהרי הנאה היא זו. רש"י).

דבר שנאסר לגבוה ולא להדיוט – נסתפק רמי בר חמא האם כשנשתנה כשר לגבוה. לפי לשון אחת נקטו לאסור. ולא יכא דאמרי' חילקו בין סוגי השינויים; שינוי גמור כגון קמה שנעשתה קמח – מותר, אבל כגון עובר שיצא לאויר העולם, אין נחשב שינוי להתירו לגבוה.

הלכה כלשון אחרונה (ערמב"ם איסורי המזבח ג, ד). והתוס' כתבו שמדין תורה אין איסור כשנשתנה, רק מדרבנן. ויש שנראה מדבריהם שדין תורה הוא (ערמב"ן ועוד). מבואר בגמרא שצמר בהמה שהשתחוה לה, דין כשרותו לתכלת של בגדי כהונה, תלוי גם כן בבעיית רמי בר חמא.

כתבו פוסקים ששינוי זה [על ידי טוויית החוטים או צביעתם (ערש"י ותוס') אינו שינוי גמור כקמה שעשאה חטים, אלא כעובר שנולד, הלכך אסור.

ב. נסתפק ריש לקיש (לפי הפירוש הראשון בגמרא, דלא כרב דימי) על דבר שנעבד ונאסר לגבוה ולא להדיוט, האם כשר למצוה; כגון ליטול לולב מדקל שהשתחוה לו. ולא נפשט ספקו. כיוצא בזה נסתפק רב פפא: המשתחוה לבהמה, צמרה מהו לתכלת של ציצית.

וכשהאילן נאסר גם להדיוט [כגון שנטעו מתחילה לעכו"ם] – ודאי אסור למצוה.

לדברי התוס' בסוגיתנו (וכן פירש הראב"ד), בדיעבד יוצא בלולב של אשירה, שמצוות לאו להנות ניתנו (לרבא), והדיון כאן אינו אלא אלכתחילה [וכגון ביו"ט שני שא"צ 'לכס', ובאופן שא"צ לשורפו כגון בע"ז של נכרי שיש לה ביטול, דאל"ה 'כתותי מכתת שיעורא'].

ויש חולקים ומפרשים הדיון בסוגיתנו אודות דיעבד, האם כשר או פסול [ולכתחילה אפשר שבכל אופן אין ליטלו משום מאיסות], ואולם רבא (בסוכה לא: וכן רב יהודה – ר"ה כח.) סובר כרב דימי שלא נסתפק בדבר ריש לקיש, ולדבריו כשר בדיעבד כל שלא נאסר להדיוט (תוס' סוכה לב. וכ"כ הרמב"ן, ופסק כרבא וכרב יהודה דלא כריש לקיש).

ג. לפירוש רב דימי, נסתפק ריש לקיש אודות אשירה שביטלה; לולבה מהו למצוה – האם יש דיחוי אצל מצוות או אין דיחוי אפילו לקולא וכשר. ועלה ב'תיקו'.

א. לדברי התוס' (בסוכה לב. – בישוב סתירת הסוגיות), אין הספק אמור אלא כשביטל ביום טוב, אבל ביטל מערב יום טוב – אין כאן 'דיחוי' וכשר ודאי.

ב. נחלקו אחרונים האם לפי הצד שיש דיחוי במצוות, מדאוריתא הוא כבקדשים (ט"ז או"ח תרמו סק"ז) או מדרבנן [שחולין מקדשים לא ילפינן] [עב"ח שם; פנ"י סוכה לג:].

ג. יש אומרים שרב פפא נקט בודאי שאין דיחוי אצל מצוות, ולדבריו אשירה שביטלה לולבה כשר למצוה. וכן אמר ריש לקיש בירושלמי (בכורים א, ב). וכן כתבו אחרונים בדעת הרמב"ם (עט"ז תרמו סק"ז ובהגר"א; צל"ח סוכה לג:). ואולם אם נעבדה רק ביום טוב וביטלה – הרי זה 'נראה ונדחה' ופסול (ערמב"ן).

ד. לפירוש רבנו תם (בתוס' סוכה לב.), גם לפי הצד שאין דיחוי למצוות, אין ליטול לכתחילה דבר הנעבד למצוה משום מאיסות אפילו לאחר ביטול [וכן לענין שופר. וכן בסנדל של חליצה].

ויש סוברים להפך, שבדיעבד ודאי כשר, כי אף קודם ביטול אם נטלו יצא. והספק לענין דיחוי אינו אלא כלפי הדין שלכתחילה לא יטול (עריטב"א בשם הראב"ד, מהרש"א ומהר"ם; מג"א תקפו סק"ו). ויש חולקים ואומרים שאין שייך דיחוי בדבר האסור רק לכתחילה [הלכך כל שבדיעבד כשר קודם ביטול, כשר אף לכתחילה לאחר ביטול], והספק שבגמרא הוא רק לפי מה שנוקטים כאן שאף בדיעבד לולב של אשירה פסול (עריטב"א כאן ובסוכה לג ועוד).
ה. אף במצוות דרבנן, יש לחוש שמא יש דיחוי, הלכך אין מדליקים נר חנוכה בנרות של ע"ז שביטולה (עפ"י ראב"ה א'נא. וע' לבוש ובהגר"א יו"ד קלט, יג; לבוש וא"ר או"ח תרעג).

ד. בהמה שהשתחוה לה, למאן דאמר 'עיקר שירה בכלי' – אסור לעשות מגופה כלים לשירה שבמקדש. ולמ"ד עיקר שירה בפה – תיקו.

ה. רבה נסתפק: המשתחוה למעין, מימיו (הזורמים ובאים) מהם לנסכים; למים שלפניו עבד והרי הלכו להם, או שמא לקילוח עבד ונמצא הנגר כולו נעבד (ואם יש 'נעבד' במחובר אצל גבוה – אסור). ודוקא במעין הנובע בשטח שלו (ולא יצאו מימיו חוצה. תוס'), אבל מעיין של רבים – אין בכחו לאסרו. (ע"ע להלן נט).

עו. מי שהיה כותלו סמוך לעבודת כוכבים, ונפל – כיצד יעשה?

היה ביתו סמוך לעבודת כוכבים (שהיה כותלו אחד מכותלי העכו"ם. רש"י) – לא יבנהו במקומו, שנמצא בונה ומהנהג לעכו"ם אלא כונס בתוך שלו ד' אמות ובונה. ובשטח הפנוי שנוצר – יעשה בו בית הכסא [לתינוקות, שאין נצרך לכותל משום צניעות – שהרי אסור לו לבנות שם כותל], או יגדרנו בקוים וברקנים.

היה הכותל שייך לו ולעבודת כוכבים – הרי האבנים העצים והעפר מטמאים כעכו"ם (שהבית עצמו היה נעבד. ערש"י), במגע או במשא כדלהלן.

א. לפרש"י, עובי המקום השייך לו, מתחשב בתוך ד' אמות של ההרחקה. ויש חולקים.

ב. אם לא עבדו לבית עצמו, הריהו בכלל 'תשמישין' ולדברי הכל אין בהם טומאת משא (ראשונים).

ג. כל האבנים והעפר נאסרו בהנאה, לפי ש'אין ברירה'. ואם מכיר אבניו – הרמב"ם כתב (עפ"י הירושלמי) שמותר ליטלם. [ואפילו אינו מכיר, יכול למכור את חלקו היכן שהוא נמצא. ר"ן]. והר"ן חקך להחמיר.

ד. היתה העכו"ם שייכת לגוי – מועיל בה ביטול, הלכך אם לא השתחוו לכל אבן ואבן ולכל העפר, השברים מותרים למ"ד (מא: עכו"ם שנשתברה שבריה מותרים (עפ"י תוס').

עו. האם עבודת כוכבים מטמאה במשא?

לדברי תנא קמא, עבודת כוכבים מטמאה כשרץ (שקץ תשקצנו), במגע ולא במשא. רבי עקיבא אומר: מטמאה במשא כנדה (תזרם כמו דוח).

פסק הרמב"ם (אבות הטומאות ו,ה) ורבנו חננאל (שבת פג). שאינה מטמאה במשא. וטומאתה מדרבנן (שם ה"א. ע' שבת פב-פג ובראשונים). ויש שכתב שמטמאה במשא (שו"ת המיוחס לקדמון באיטליה, מובא בא"ת ח"ט עמ' תצב).

פרטי דיני טומאת עבודת כוכבים, נתבארו בשבת פב-פג.

עז. מה דינם של הדברים דלהלן?

- א. בית שבנאו מתחילה לעבודת כוכבים; אבן שחצבה מתחילה לבימוס.
- ב. בית שהיה בנוי לדירת אדם והקצהו לעכו"ם, וסיידו וכיירו בשבילה; אבן קיימת שסיידה וכיידה לשם עכו"ם.
- ג. בית שהוכנסה לתוכו עבודת כוכבים באופן זמני והוצאה ממנו; אבן שהועמדה עליה עבודת כוכבים וסולקה.
- ד. בית הבנוי לדירת אדם, שהשתחוו לו.
- א. בית שבנאוהו מתחילה לעבודת כוכבים, וכן אבן שחוצבה מתחילה לכך – מיד עם הבניה נאסר (כמאן דאמר עבודת כוכבים אסורה מיד אע"פ שלא נעבדה עדיין. ונחלקו בזה התנאים להלן. רש"י).
אין לו התר אלא בביטול ע"י עובד כוכבים, בשבירה. ואם היה שייך לישראל – אין לו התר לעולם וצריך לאברו כליל.
- במה דברים אמורים, כשעובדים לבית עצמו, אבל בלאו הכי דינו כ'משמשי עבודה זרה' ואינו נאסר אלא משעה שעבדו שם.
- ב. בית סתם שסיידוהו וכיירוהו לעכו"ם, וכן אבן שסוידה וכיידה לשם עכו"ם; נוטל מה שחידש – הסויד והכיור – ומאבדם, והבית מותר. (ואם השתחוו לו – נאסר כולו כדלהלן סעיף ד).
אין חילוק בין סויד וכיור בטיח מודבק, או בגוף הבית / האבן.
מדברי התוס' משמע שאם סייד וכייד בגוף האבן, אין די בנטילת החידוש אלא נוקב כל האבן מעבר לעבר כנגד החידוש ונוטל.
- ג. בית שהכניס לתוכו עכו"ם והוציאה, וכן אבן שהעמיד עליה עכו"ם וסילקה – מותרים ואינם צריכים ביטול.
- לפרש"י מדובר כשהביא העכו"ם לשם באופן זמני, אבל ייחד הבית בשבילה, נעשה הבית תשמיש לע"ז ומיד כשעבדו שם נאסר. ויש מפרשים שאפילו ייחד, אם הוציא הגוי על דעת שלא להחזיר, הרי סילוקו מהוה ביטול לבית להיות 'משמשי' לע"ז (ער"ן).
- ד. בית הבנוי שהשתחוו לו – נאסר. כן אמר רב, שסובר תלוש ולבסוף חיברו – דינו כתלוש לענין איסור עכו"ם.
התוס' (מח.) הוכיחו שאף שמואל אינו חולק על דין זה. וע' במעילה (כ.) שריש לקיש דחה הסייעתא לרב מהמשנה שם. וע"ע בשו"ת עמודי אור קו, ה.

דף מח

עח. מה דינם של האילנות דלהלן:

- א. אילן שהבריכוהו או הרכיבוהו לצורך עבודת כוכבים.
- ב. גידעו ופיסלו לשם עכו"ם.